

The aim of the study is to highlight the state levers of regulation of economic activity in the market conditions. During the writing economic methods of research were used.

In the work the establishment and strengthening of the state as a social institution, the economic functions of the state, reveals the effectiveness of state regulation of the economy of Ukraine were considered. Shown the methods of state regulation, the factors that constitute market infrastructure, highlighted the basic principles of institutional control mechanism and the main levers of state influence on economic activity in market conditions. Thus, the effectiveness of state regulation depends on how the state provides the legal framework and social atmosphere conducive to the effective functioning of the national economy.

Keywords: *state, institutional framework, socio-economic infrastructure, institutional mechanism of regulation of the national economy*

УДК 332

ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НАПРЯМІ КОНВЕРГЕНЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

К. В. НАКОНЕЧНА,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності, ІПО,
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kln273125@gmail.com

Анотація. Розглянуто проблеми формування ефективної регіональної політики, спрямованої на конвергенцію соціально-економічного розвитку регіонів. Проаналізовано регіональний розвиток України, охарактеризовано основні економічні показники, що характеризують конвергенцію регіонів.

Методи дослідження: системний метод, метод факторного аналізу, метод статистичних порівнянь та узагальнень, статистичні щорічники. Висвітлено сутність поняття конвергенції регіонів і країн. Охарактеризовано досвід країн ЄС у запровадженні дієвих заходів регіональної політики, зокрема поділ регіонів на основі системи NUTS.

Ключові слова: *конвергенція регіонів, регіональний розвиток, регіональна економічна політика, диспропорційний розвиток регіонів*

Актуальність. Однією із сучасних тенденцій регіонального розвитку є нерівномірність розвитку територій, зростання, у зв'язку з цим, міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, про що свідчать

тривалі дезінтеграційні процеси серед регіонів. Ще більш контрастною є нерівномірність розвитку на рівні районів і міст, у третині з яких тривалий час спостерігається як зниження економічної активності, так і зменшення кількості населення. Отже, зазначена тенденція потребує проведення такої регіональної політики, яка спрямована на подолання регіональних диспропорцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням економічної структури та проблем вдосконалення структурної політики займається низка вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких О. І. Аптекар, В. В. Біла, В. М. Гесць, І. В. Крючкова, О. А. Волинець, О. А. Лебедева, Є. Лібанова, А. Ф. Мельник, А. А. Павлюк, Л. В. Шинкарук та ін. Проте на сьогодні немає комплексного підходу до вирішення проблем регіонального розвитку в напрямі конвергенції.

Мета дослідження – аналіз регіонального розвитку України, висвітлення теоретичних аспектів та досвіду країн ЄС щодо запровадження регіональної політики в напрямі конвергенції регіонів, здійснення рекомендацій щодо забезпечення конвергенції регіонів України.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичну й методологічну основу дослідження становили наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів з питань структурної політики та державного регулювання економічних процесів. Застосовано системний метод, за допомогою якого досліджено механізм регулювання структурних змін в економіці. Визначення чинників, що впливають на характер і спрямованість структурних зрушень у національній економіці, здійснено на основі факторного аналізу. Метод статистичних порівнянь та узагальнень використано для поточного стану структури економіки України, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених.

Результати дослідження та їх обговорення. Під конвергенцією в економічній теорії розуміється процес зближення у часі рівнів розвитку країн і регіонів. Протилежний процес називається дивергенцією. Регіональна конвергенція являє собою зближення рівнів розвитку регіонів, країнова – держав. Індикатором може бути ВРП на 1 чол. у регіонах України, індекс Тейла. Методика обчислення індексу описується формулою:

$$T = \sum y_i \ln(y_i/p_i) \quad (1),$$

де y – частка ВРП регіону у ВВП країни;

p – частка населення регіону в населенні країни в цілому. Значення індексу рівне нулю у випадку повної рівності збільшується у міру зростання нерівності.

Динаміка індексу Тейла характеризується постійним зростанням протягом 1996–2007 років зі стабілізацією у період 2008–2010 років. Слід також звернути увагу на так звані пікові періоди зростання індексу Тейла – 2001, 2004, 2007 роки. Ці періоди швидкого зростання нерівності достатньо точно збігаються з періодами високої інфляції в Україні. Окрім того, припускаємо, що такі збурення виникають через структурні

диспропорції в економіці України, що, перш за все, виявляються у зростанні в структурі виробництва й експорту частки сировинної та проміжної продукції, та посилюються зовнішніми кон'юнктурними чинниками, а також через невизначеність стратегії довгострокового розвитку. Впродовж останніх років значення індексу незначно зменшується, що дає підстави стверджувати, що, хоч і дуже незначно, проте відбувається зменшення нерівності в Україні.

Проте, варто зауважити, що таке зменшення нерівності не обов'язково відбувається за рахунок підвищення рівня життя у бідних регіонах. Таким чином, з огляду на значну нерівність між регіонами України, ефективність регіональної політики викликає сумніви; по-друге, у сучасних умовах макроекономічної нестабільності в Україні та світі актуальність регіональної проблематики суттєво посилюється і на сьогодні існує гостра необхідність здійснення структурних реформ з метою конвергенції регіонів [3, ст. 90].

Регіони України характеризуються доволі значною нерівномірністю в розвитку за показником ВДВ на душу населення. Така загальноекономічна нерівномірність пояснюється галузевою спрямованістю регіонів. З 2000 р. сектором, який найбільше секторів економіки регіонів, найбільшу деструкцію в рівномірність регіонального розвитку в країні вносив сектор послуг; у 2009 р. домінуючий вплив на нерівномірність регіонального розвитку здійснювали сектори торгівлі та послуг і, меншою мірою, – розвиток промисловості [4, ст. 203].

Результати аналізу свідчать про те, що в економіці більшості регіонів не завершено процес трансформації. Лише в 11 регіонах структуру можна було вважати сформованою, зокрема в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Полтавській областях, що належать до індустріального типу економіки. Крім того, не зазнала кардинальних змін структура економіки Вінницької, Херсонської областей (які належать до сільськогосподарського типу), міст Києва та Севастополя (в яких домінує сфера послуг), Закарпатської (економіка якої залишається орієнтованою на сферу послуг) та Івано-Франківської (яка належить до промислово-аграрного типу) областей.

Порівняння регіонів України з регіонами країн ЄС свідчить, що лише в м. Києві та Дніпропетровській області валове виробництво на одну особу відповідає мінімальним показникам регіонів Румунії, Болгарії, Угорщини та Польщі. Усі інші регіони України значно відстають від регіонів країн ЄС.

Упродовж 2000–2012 років у п'яти регіонах (Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області та м. Київ) формувалася понад половина валової доданої вартості, тоді як на їх території проживає 34% населення країни. Разом з тим, подальша концентрація валової доданої вартості відбулася лише в м. Києві.

На зниження економічних і соціальних показників розвитку країни, рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, зростання технологічних та екологічних ризиків, підвищення рівня енергоємності та

матеріалоемності виробництва має безпосередній вплив ступінь зносу основних фондів за всіма видами економічної діяльності. У 2012 р. ступінь зносу основних фондів в Україні досяг критичної межі – 76,7% (у 2006 р. – 51,5%). Такий стан матеріальної бази економіки є критичним та є прямою загрозою виникнення техногенних катастроф у найближчому майбутньому. У розвинених країнах світу ступінь зносу основних фондів не перевищує 25%.

На регіональному рівні ситуація ще гірша. У Вінницькій та Кіровоградській областях ступінь зносу перевищив 90%, у Харківській — 80, у Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Полтавській областях — 70, і лише у Волинській, Івано-Франківській, Київській, Тернопільській, Чернівецькій областях та м. Севастополі він нижчий за 50%.

Економіка деяких регіонів базується на одній – двох галузях, підприємства яких виробляють проміжну або низькотехнологічну продукцію, що знижує рівень їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку [6, ст. 7].

На сьогодні 54,6% експорту товарів та 69,8 % прямих іноземних інвестицій припадає на три регіони (м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області). Водночас, питома вага кожного із семи регіонів (Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області та м. Севастополь) за такими показниками становить менше 1%. Регіони країни відчувають значну нестачу інвестиційного ресурсу для розвитку. Однак обсяги іноземних коштів, які інвестуються в економіку країни, є незначними.

Згідно з даними Світового банку, у 2011 р. частка чистого припливу прямих іноземних інвестицій у валовому внутрішньому продукті України становила 4,4%, тоді як у країнах Європи – 19,9% (Бельгія), 12,4% (Чорногорія), 6,9% (Угорщина), а у колишніх країнах СРСР – 8% (Грузія), 7% (Казахстан), 7,3% (Білорусь). Серед регіонів особливо відрізняється м. Київ, що є єдиною метрополією та столичний статус якого визначає провідні позиції в усіх сферах економічного та соціального розвитку. У результаті, м. Київ за рівнем розвитку значно випереджає інші регіони і цей розрив зростає [6, ст. 7].

Існують три типи регіонального розвитку: асиметричний, або дисгармонійний, при якому регіони, що мають відносну перевагу за тим чи іншим показником на початку досліджуваного періоду, згодом його нарощують, а регіони, що мають відносне відставання, – ще більше посилюють відставання; гармонічний – (симетричний) – тип регіонального розвитку, за якого розрив регіональних показників значно скорочується; нейтральний – тип розвитку, за якого співвідношення регіональних показників упродовж періоду залишається незмінним.

Зазначений аналіз свідчить про необхідність проведення дієвої регіональної політики. Для запровадження ефективної регіональної політики корисним буде вивчення досвіду впровадження ефективних методів країн ЄС [1, ст. 90].

У дослідженнях вчених було доведено, що життєдіяльність європейського співтовариства залежить від можливості справедливо розподіляти отриманий виграш між країнами і регіонами, результатом чого було підвищення коштів на регіональну політику (1/3 бюджету ЄС зі структурного фонду та фонду згуртування), а також закріплення мети щодо вирівнювання рівня розвитку регіонів. Після кризи 2008 р. політика вирівнювання полягає у підтримці нових членів ЄС.

З 2003 р. в ЄС діє номенклатура територіально-статистичних одиниць, (NUTS – стандарт територіального поділу в країнах і в середині країн ЄС для статистичних цілей. Виокремлюють три рівні регіонів NUTS і два рівні локальних адміністративних одиниць. Регіони 1 рівня (NUTS1) у Німеччині (16 федеративних земель) і ще в декількох великих державах, тоді як ряд малих країн ЄС (Данія, Люксембург, Ірландія, Кіпр, Мальта, Словенія, Словачія, Чехія і три країни Балтії) поділяються тільки на регіони 2 рівня (NUTS2) або ще меншого рівня. Основна увага під час реалізації регіональної політики в ЄС приділяється 1 і 2 рівням і, меншою мірою, – 3.

Головним критерієм виокремлення рівнів регіонів в ЄС є кількість населення. Прийнято наступний поділ на регіони: NUTS 1 – від 3 до 7 млн чол. (відображує національний рівень території для всіх країн-членів ЄС), для рівня NUTS 2 – від 800 тис. до 3 млн (відображує рівень субрегіонів, що входять в кожну країну ЄС, за винятком Литви, Латвії, Естонії, де рівень NUTS 1 збігається з рівнем NUTS 2), для рівня NUTS 3 – від 150 тис. до 800 тис. чол. (це рівень невеликих регіонів, що входять у субрегіони). На 2011 р. в ЄС 97 регіонів рівня NUTS 1, 271 регіон рівня NUTS 2 і 13 003 – рівня NUTS 3 [1, ст. 90].

На початку 20 ст. Дж. Уільямсон встановив, що національний розвиток створює збільшення регіональних відмінностей на ранніх стадіях, тоді як на пізніх стадіях створює зближення регіональних рівнів, тобто регіональну конвергенцію. На перших стадіях в регіоні є декілька полюсів зростання, в яких сконцентровані капітал і кваліфіковані робітники. У результаті швидшого підвищення продуктивності праці, економічне зростання пришвидшується й призводить до збільшення регіональних відмінностей. На пізніх стадіях розвитку ростуть зарплати в районах полюса зростання, тому капітал, вірогідніше, перейде в інші регіони, з нижчою вартістю робочої сили. Це може збільшити перерозподіл виробничих факторів через сектори та регіони, що призводить до зближення їх регіонального розвитку.

Нерівномірність економічного розвитку є важливим принципом ринкового суспільства. Нерівність впливає з відмінностей у розмірах виробництва і капіталу, з належності до різних областей господарювання, також мають підстави історичні корні.

Економічні реформи впроваджуються через державне регулювання національної економіки. Держава змінює зовнішнє економічне середовище, в якому діють суб'єкти економічної діяльності, і, пристосовуючись до таких змін, аграрні підприємства трансформують свою економічну поведінку та своє очікування майбутнього. [2, ст. 263].

Територія ЄС була класифікована на райони «периферії» і «ядра» на основі дослідження 12 країн (ЄС-15, за винятком Австрії, Франції та Великобританії) у період з 1989 до 1999 р., проведеного С. Даллерба і Дж. Ле Гало. Ядро включає більшість розвинених країн ЄС. Встановлена суттєва конвергенція серед країн периферії, проте вони не отримують того ж, що отримують країни ядра – результату розвитку [1, ст. 90].

Учені Національного інституту стратегічних досліджень, що здійснюють моніторинг розвитку регіонів України, зазначають, що дефіцит фінансування виробництва та пов'язане з цим недозавантаження виробничих потужностей у поєднанні з тривалим виробничим циклом системоформуючих підприємств промислових регіонів України не дають змоги швидко відреагувати на сприятливу кон'юнктуру зовнішніх ринків. Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, відсутність структурно-інноваційних зрушень економіки регіонів, неефективність фінансових механізмів подолання соціально-економічної відсталості регіонів посилюють диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджають реструктуризації їх економіки та модернізації виробництва на основі нового технологічного укладу, налагодженню гармонійної взаємодії центру та регіонів у післякризовий період відновлення національної економіки [5, ст. 36].

Висновки і перспективи. Досягнення конвергенції по суті є метою регіональної політики. Формально конвергенція, яка вимірюється на основі регіональних значень ВРП на душу населення, на основі індексу Тейла не показує, чи відбуваються глибинні зміни в структурі економіки проблемних регіонів, чи формуються умови для їх довгострокового економічного розвитку. Конвергенція має тимчасовий характер. Важлива швидкість конвергенції, на яку дослідники часто не звертають уваги. Якщо конвергенція існує, то для хоча б двократного скорочення відмінностей в рівні соціально-економічного розвитку регіонів потрібно років 100, й неминуче постає питання, наскільки такі темпи конвергенції прийнятні.

Оцінки конвергенції регіонів значною мірою залежать від того, як проведені їх межі. Важливий ступінь дробності сітки територіальних одиниць, за якою проводиться аналіз: чим більше подрібнена сітка, тим більше контрасти в показниках. Важливо й те, як співвідносяться адміністративні кордони регіонів і фактичні межі міських агломерацій. Якщо адміністративні кордони відокремлюють передмістя агломерації від її ядра, то формально зближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку може відбуватися за подальшого розростання найбільших міст.

Список літератури

1. Воронов В. В. Конвергенция регионов Европейского Союза: особенности и оценка / В. В. Воронов // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – Вып. № 6 (36). – 2014. – С. 85–94.
2. Наконечна К. В. Обґрунтування основних напрямів структурних зрушень у сільському господарстві / К. В. Наконечна // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – Вип. 181, ч. 2. – 361 с.

3. Притула Я. Я. Структурні реформи і регіональна конвергенція в Україні / Я. Я. Притула, Н. В. Кузенко // Регіональна економіка : наук.-пр. журнал. – 2013. – № 3. – С. 7–16.
4. Раєвнева О. В. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раєвнева, О. Ю. Бобкова // Регіональна економіка : наук.-пр. журнал. – 2012. – № 2. – С. 200–209.
5. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів у січні – грудні 2012 року : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2013. – 48 с.
6. Стратегія регіонального розвитку України на період 2014–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
7. Перехідна економіка : підруч. / [В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Ліанова та ін.] / за ред. В. М. Геєця. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с. – С. 8.
8. Poland. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries (1998) / European Commission. Directorate General for Agriculture. Working Document. – Brussels, 151.

References

1. Voronov, V. V. (2014). Convergence of EU regions: features and evaluation/ Ekonomicheskiye i socialnyye peremeny: fakty, tendentsiyi, prognozy, 6 (36), 85–94.
2. Nakonechna, K. V. (2013). Substantiation of the basic directions of structural changes in agriculture. Naukovy visnyk Natsionalnogo Universytetu Bioresursiv i Pryrodokorystuvannya, 181, 265.
3. Prytula, Ya. Ya., Kuzenko, N. V. (2013). The branch structure of the economy and areas of improvement. Regionalna ekonomika, 3, 7–166.
4. Revnyeva, Ya. Ya., Bobkova, O. Yu. (2012). Source uneven development of regions of Ukraine based on the decomposition of Theil index. Regionalna ekonomika, 2, 200–209.
5. Strategic monitoring regional development in January-December 2012: Analytical Note (2013) / National Institute for Strategic Studies. – К., 48.
6. Strategiya regionalnogo rozvytku Ukrayiny na period 2014–2020. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
7. Geyets, V. M., Panchenko, Ye. G., Lianova, Ye. M. (2003). Perehidna ekonomika. [Transition economy]. Vyscha shkola, K., 591, 8.
8. Poland. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries (1998) / European Commission. Directorate General for Agriculture. Working Document. – Brussels, 151.

ПРОВЕДЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В НАПРАВЛЕНИИ КОНВЕРГЕНЦИИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Е. В. Наконечная

Аннотация. Рассмотрены проблемы формирования эффективной региональной политики, направленной на конвергенцию социально-экономического развития регионов. Проанализировано региональное

развитие Украины, охарактеризованы основные экономические показатели, характеризующие конвергенцию регионов. Методы исследования: системный метод, метод факторного анализа, метод статистических сравнений и обобщений, статистические ежегодники. Освещена сущность понятия конвергенции регионов и стран. Охарактеризован опыт стран ЕС во внедрении действенных мер региональной политики, в частности, разделение регионов на основе системы NUTS.

Ключевые слова: конвергенция регионов, региональное развитие, региональная экономическая политика, диспропорциональное развитие регионов.

CONDUCTING OF NATIONAL REGIONAL POLICY TOWARD CONVERGENCE REGIONS OF UKRAINE

K. Nakonechna

Abstract. Problems of forming effective regional policy aimed at the convergence of social and economic development have been considered. Analysis of regional development Ukraine has been described. The main economic indicators characterizing the convergence of regions have been characterized. Methods: systematic method, factor analysis, a method of statistical comparisons and generalizations, statistical yearbooks. The essence of the concept of convergence regions and countries has been highlighted. Experience of EU countries to provide implementing effective regional policy measures, in particular the division of regions on the basis of NUTS has been characterized.

Keywords: convergence regions, regional development, regional economic policy, the disproportionate regional development